

Enne kui Raplast sai linn

Eevi Sarapuu

**Elu Raplas eelmise
sajandi alguses**

2018

Rapla vanaisa ja vanaema.

Vanaisa Jaani maja asub Rapla alevi piiri peal Mahlamäel, algse nimetusega Tuhamaa tänaval, kust praegu saab alguse Kastani tänav. JAAN (1876–1961) SARAPUU abiellus KAI (1886–1953) VILLANDIga, kes elas lähedal Tuhamaa talus ja oli noor neiu, Jaanist 10 aastat noorem. Laulatati Rapla kirikus 1905.a. Jaan oli abielludes 29 aastane ning Kai 19 aastane. Enne naisevõttu korraldas Jaan kõik vajaliku tulevaseks eluks, rajas omale talu ja ehitas maja. Alles siis tõi omale nooriku koju, kellega koos hakati peret looma. Maja ehitus langes seega XIX ja XX sajandi vahetusele. See oli aeg, kui maareformiga seoses oli hakatud mõisamaid talurahvale jagama. Alguses rajati renditalu, mida hiljem sai päriseks osta. 1919. aasta maareformi järel mõisad riigistati. Nii algas talude loomise aeg, mis pani aluse ka Eesti riigi tekkeks.

Esimesed taluperemehed ostsid omale mõisniku käest talud välja juba alates 1850-ndatest aastatest. Paarkümmend aastat kestnud protsessile järgnes 20. sajandi alguses majandustõus, mis tipnes uute talumajade ja suurte karjalautade ehitamisega. Teada on, et Jaan maksis oma maad välja ja arvata on, et ta aitas ka oma kõrvalasuva venna talu kinni maksta. Siin võis olla ka päranduse küsimus. Sel ajal pärandati talu vanimale pojale ning temal oli vendade vastu kohustus, kas loomade või muu varanduse näol.

Tuhamaa tänaval oli säilinud ka üks vana õlgkatusega väike maja, mis oli kogukonna esimene eluase, kus olid elanud mõisa ajal popsid. Siin olid elanud ka Jaani isa Jaan (1844–1895) ning ka algselt Jaani vanaisa Mats (1816-1870). Ajaloolise tõe huvides tundub Matsi koht rohkem olevat rehielamu tüüpi maja, mitte sauna moodi, kus sel ajal olevat elanud popsid. Vanal ajal nägi rehielamu välja selliselt, et elamu koosnes rehealusest ja paarist külmast kambri, kus üldiselt elasid kaks ja kolm põlvkonda koos. Sisse astudes olnud kohe madal uks, mille vastas puust magamisase. Inimestega koos olid sageli ka pardid ja kanad segamini.

Rehielamuid hakati ehitama juba esimese aastatuhande teisest poolest. Rehetoa nurgas oli suur keris või ahi, lae all kahel talal 12 part, millel kuivatati viljavihkusid. Aampalkidel olid parred, mille peal vihkudena püsti laotud vili. Rehetoa kõrval oli rehealune, kus peksti vilja. Mäletan ise lapsena, kuidas mehed seal kõval muldpõrandal pintadega viljast terasid välja peksid ja hiljem suure lae alla vinnatud sõelaga terasid sõelusid, nii et ruum oli ringlevaid ebemeid täis. 19. saj. hakati juba ehitama klaasaknaid ning rehetuba suurendati. 19. saj. teisel poolel ehitati juba laudpõrand ja elamuosa tehti mitmetoaliseks. Käsitsi rehepeksu lõppemine lõpetas ka uute rehetubade ehituse.

Vanaisa eluajal olid kõrvalhooned ja kolm väikest elutuba seal juba olemas aga vana osa kasutati endiselt viljakuivatamiseks. Maja oli kaetud paksu õlgkatusega. Veidi kaugemal majast asus väike saun, mille räästa all vahel istuti ja õlut rüübiti. Aegade alguses võis see rehielamu ka popsimaja olla, mis hiljem ehitati rehetoaks ja veel hiljem rehielamuks.

Jaan oli tegus mees, kes oli terve päev läbi kogu aeg millegi kallal ametis. Ainult peale lõunasööki viskas tunniks või pooleks end voodisse puhkama. Tuppa tulles riputas oma mütsi varna, sest söögilaua ääres ei istunud kunagi müts peas. Soojal ajal tegi ta sageli lõunauinakut õues põhukuhjas. Jaan oli olnud külas esimene mees, kes pani oma majja sisse elektri. Naabrid olid alguses arvanud, et Jaan on puhta hull, kuid ei läinudki palju aega mööda, kui naabrid hakkasid samuti omale elektrit sisse panema. Algselt põles majas üks pirn, mis arvatavasti asus köögis.

Jaan oli krundi laiendamisel ehitanud omale ka sepikoja, kus rautas hobuseid, parandas tööriistu, tegi sepiseid, kalmuriste ja -piirdeid ning tegeles lisaks muu metallitööga. Sepatöö polnud ilmselt eriti kallis, sellepärast tegeles ta ka puutööga. Meisterdas vokke, vankreid, regesid ning ka rautas neid. Vankrid olid kallid, aga nii hea kvaliteediga, et neid tuldi ostma ka kaugematest valdadest. Oma naisele meisterdas Jaan ise kangasteljed, millel Kai kudus ilusaid vaipu. Kai oli tüüpiline taluperenaine, kes pidi talus kõik tööd tegema ja ka laste eest hoolitsema. Kuna

nende Saare talu oli nii põllumajandus, karjakasvatus kui ka käsitööga tegelev talu, siis tööst siin puudust ei tulnud. Ei olnud nendel abiks ei sulaseid ega tüdrukuid, väljaarvatud hooaja töödel oma küla talgulised. Talu oli tänapäeva mõistes tootmisüksus.

Need kadunud möödunud inimpõlve väiketalude omanikud olidki sepad, vankritegijad, puutöölised ja käsitöölised, sest talul polnud maad rohkem kui 7 hektarit, seegi mitmesse tükki veel mõõdetud. Et peret toita, tuli kõige sellega tegeleda.

Ehkki suur elutuba oli algaastatel muudetud praktiliselt töötoaks, mõlema - nii vanaisa kui ka vanaema poolt, kes kangakudumise ajal täitis kogu toa kangastelgedega, siis magamistuba oli nendel aga väga korralik. See vist ehitati hiljem suurele toale juurde. Mäletan nende ilustustega laia voodit, mille vanaema igal hommikul üles tegi. Voodi oli kaetud päevatekiga ja suure kuhja patjadega, mis olid voodil lausa kahes kuhilas, kaunistatud ilusate pitsiliste padjapüüridega. Postamendil olid laste piltide kõrval rusikasuurused klaasmunad, mida liigutades hakkasid värvilised ilustused muna sees lausa ujuma. Seintel rippusid raamitud piiblisalmid, mis olid kaunistatud looduslikult puulehtede ja lillede piltidega ning kaetud klaasiga, mis vaadates põnevalt vastu helkis. Mäletan üht salmi seinal – „Vara üles, hilja voodi, nõnda rikkus majja toodi“. Soemüüri lähedal rippus puhas linane käterätt, millel olid tikitud värvilised ilustused kas lillede näol või mõni rida mõnest populaarsest vanaaegsest laulust. Kõik käterätid olid linased, mille vanaema ise oma käega oli kedranud, haspeldanud, käärinud, kudunud ja pleegitanud.

Talus oli kaks hobust, lehm, sead ja kanad. Majapidamises oli alati ka koer ja kass, kes elasid vabapidamises õues. Turule viidi mune, koort ja võid. Loomad olid ju talu peamine varandus. Loomapidamissaadused turustati, samuti läksid müügiks Kai kootud vaibad ja tekid. Kuna rajatud oli ka aed õunapuude, marjapõõsaste ning peenramaaga, siis võis ka siit veidi tulu tulla. Samal ajal laiendati põllupinda, parandati metsaheinamaad ja karjamaad ning tehti uudismaad. Jaan on omal ajal

näinud sellega ikka väga palju vaeva, sest kännud juuriti välja omal jõul, võsa harvendati ja nii saadi uusi põllulappe juurde.

Teatavasti lämmatas nõukogude võim iseseisvaid talumajapidamisi hiigelsuurte maksudega, et neid kolhoosidesse ajada. Nii juhtus ka Jaani ja Kai taluga. Järgneski sunduslik kolhoosi astumine. Kõik töömasinad ja -riistad konfiskeeriti, maad natsionaliseeriti ja loomad viidi ühislauta nälgima. Taludele jäeti maad maja ümber ainult 0,15 hektarit, mis oli mõeldud isiklikuks aiamaaks. Mida võis tunda sel ajal talumeeste süda, seda võime ainult aimata. Nüüd pidid nad ilma palgata hakkama kolhoosis tööl käima ja pealt nägema maaelu haihtumist. Talumeestelt oli võetud kõik, nii sissetulekuallikad kui ka igapäevane toit, mis siiani oli tulnud oma põldudelt ja oma laudast. Oma maade tagastamist vanaisa enam ei näinudki, see toimus alles 50 aastat hiljem, kui Eesti jälle iseseisvaks sai.

See oli aeg, kui Eesti maaelu oli saanud ränki hoope – maast oli üle käinud küüditamised, kollektiviseerimine, talude hävitamine ning inimeste lahkumine. 50-ndatel aastatel olid ajad keerulised ja viletsad. Noored põgenesid linna, paljud olid üle mere põgenenud juba sõja lõppedes. Eestil oli sõna otseses mõttes nälg. Kõigele lisaks olid ka ilmad halvad. Vihm takistas heina teha ja saaki koristada ning talviti suri pool veisekarjast nälga. Hobused hoiti kolhoosi tallides rihmade ja köite abil püsti, et nad pikali ei kukuks.

Mäletan peale sõda küla mööda käivaid kerjuseid, keda hüüti kotimeesteks, kes olid õnnetud inimesed, peamiselt ingerlased, kes olid oma kodudest välja aetud sõjapõgenikud. Vaatamata sellele, et endalgi oli kõike vähe, andis vanaema neile kõigile alati koti sisse midagi söögipoolist kaasa. Jutud aeti vene keeles, mida vanaema väheselt oskas rääkida. Kai käis ju koolis sellel ajal, kui eesti maaalgkoolides kehtestati õppekeeleks vene keel ja algas venestamise poliitika, alates 1885. aastast.

Mäletan potisetusid, kes käisid hobustel külasid mööda kaupa tegemas. Vanker oli täis savinõusid, mis olid hõövlilaastudesse ja saepurusse pakitud. Kaltsukaupmees istus kõrgel istmel ja juhtis vankrit, kui kogu krempel hooga maja ette sõitis. Vanaema tõi aja jooksul kogutud kraami välja ja sai ise sobiva savikausi või muu anuma omale valida. Nägin korduvalt, kuidas vanaema jälle kaupa tegi, kui potisetu ukse ette sõitis. Vahel käis ka mõni sitsikaupmees ning päris tihti käisid linnanaised vabrikutest välja veetud laste ja naiste pesuga, mis meil alati tänulikult ostuks läksid.

Kai oli sellele ajale kohaselt usklik naine. Igal pühapäeval käis ta kirikus jumalateenistust kuulamas ja tavaliselt võttis ka lapsi kaasa. Mäletan, et jutlusesse ma peaaegu ei süvenenud, kuulasin orelimuusikat, mis mulle meeldib siiani ning mõtlesin oma enda mõtteid. Peale lõunat järgnes palvemaja külastus, kus vennastekogudus tuli kokku veel laule laulma ja piiblilugusid kuulama. Koguduses oli kord, et Iga vennaste koguduse vend pidi pidama ühe palvetunni, kui järjekord temani jõudis. Ta pidi lugema kirjakoha ja seletama nii nagu oskas. Igas palvemajas oli ka väike orel, mille saatel koraale lauldi. Kõik orelid Eestis olid oma maameistrite tehtud. Seal käis lastele ka pühapäevakool, kus pakuti juttude vahele alati ka maiustusi.

Palvemaja Raplas paar maja meist kaugemal Tuhamaa tänaval oli ehitatud juba üle 200 aasta tagasi. See oli suur avar õlgkatusega puumaja, mis oli õnnelikul kombel jäänud Rapla sõjas 1941. aastal puutumata. Ehkki mürsk oli isegi läbi õlgkatuse ja lae sisse kukkunud, kuid tuld polnud võtnud ja maja jäänud terveks. Vanal fotol on näha palvemaja 140-nda aastapäeva pidustuste juubelipärg ja foto tagaküljel pildistamise aeg 1950. aastal. Seega oli maja ehitatud 1810. a. Käesoleval, 2018. aastaga võrreldes juba 208 aastat tagasi. Majas oli kaks ruumi. Suurem saal koos väikese oreliga seina peal, kus toimusid suuremad kogunemised, tavaliselt kirikupühade puhul. Väiksem saal oli mõeldud pühapäevaste kogunemiste tarvis, kui rahvast oli vähem.

Pühapäevakooli pidas ja õpetas lapsi Leeni Randjärv, kes oli väga musikaalne kõrge sopran ning mängis mandoliini ja tsitterit. Leeni elas palvemaja kõrval väikeses majas koos oma emaga ning hoolitses ümbruse korrasoleku eest. Samuti oli ta tegev palvemajas koosviibimiste korraldamisega. Leeni aias oli palju igasuguseid lillepeenraid, kust toodi lilled ruumide kaunistamiseks. Leeni viis värsked lilled iga pühapäeva hommikul oma jalgrattal ka kirikusse. Leeni hoolitses ka haigete ja väetite eest, kes enam kodunt välja ei jõudnud minna, külastades neid oma mandoliiniga, lauldes ja lugedes neile pühakirja. Leeni oli sisuliselt vabatahtlik sotsiaaltöötaja tänapäeva mõistes.

Kuna peale sõda olid rahvakogunemised üle kogu Nõuk. Liidu kõik keelatud ja Vene võimu tulekuga algas usklike tagakiusamine, siis seltsielu püsis siin Rapla palvemajas aastani 1962, kuni parteikomitee tegi palvemajast ühiselamu. Uued elanikud lõhkusid ja reostasid ümbrust, seepärast kohalik omavalitsus lükkas lõpuks maja lihtsalt kokku ja koht jäi ehitusplatsiks, kuhu varsti ka kerkis uus elamumaja. Oreli saatusest keegi midagi ei tea, see kas lõhuti või viidi osadeks laiali.

Kokkuvõttes aitas vennastekoguduse liikumine kaasa eestlaste rahvuslikule, usulisvaimsele ja kultuurilisele arengule. Kättesaadavaks sai emakeelne Piibel, palvemajad said talupoegade omaalgatusliku tegevuse keskusteks ning aitasid kaasa ka eestlaste laulu – ja muusikaharrastuse arengule.